มุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีต่อบทบาทหมอลำการเมือง ในช่วงปี พ.ศ.2557–2565

Perspectives of Students of the Faculty of Political Science, Ubon Ratchathani University on the Role of Mor Lam in Politics During 2014-2022

บุญทิวา พ่วงกลัด[1]

กรกนก โพธิ์ขาว

จิราพร คำด้วง

ชินพร อัคเสริญ

สรญา โททอง

พิมลสิริ นนท์สะเกษ

1 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ
มุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ต่อบทบาทหมอลำการเมือง ในช่วงปี พ.ศ.2557-2565

มุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีต่อบทบาทหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2557-2565 มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาบทบาทหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2557-2565 2) เพื่อศึกษามุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีที่มีต่อบทบาทของหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผลการศึกษาพบว่า หมอลำการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวมีบทบาทการต่อสู้ ในลักษณะของการต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ การเรียกร้องประชาธิปไตย โดยมักจะพูดถึงความไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้น ตลอดจนใช้หมอลำการเมืองเพื่อบรรยายสภาพบริบทสังคมการเมือง และเป็นกระบอกเสียงในการสะท้อนปัญหาเรื่องความทุกข์ยากลำบาก การถูกกดขี่ขมเหง ความเจ็บปวดและความน้อยเนื้อต่ำใจของพี่น้องชาวอีสาน ซึ่งเป็นการต่อสู้ผ่านบทกลอนลำ และบทบาทการกล่อมเกลาทางการเมือง เป็นลักษณะการสร้างความบันเทิงที่สอดแทรกไปด้วยความรู้ทางการเมือง และได้มีการนำหมอลำการเมืองมาใช้ในการหาเสียงให้กับผู้ลงสมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งมักจะเป็นการยกย่องชมเชยและนำเสนอนโยบายของแต่ละพรรคการเมืองเพื่อให้ประชาชนรับรู้ผ่านบทกลอนลำ ในส่วนของมุมมองของนักศึกษาต่อบทบาทหมอลำทางการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2557-2565 พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่มีมุมมองความคิดเห็นต่อหมอลำการเมืองว่าเป็นเรื่องที่ดีในการนำดนตรีเข้ามาผสมผสานในการสื่อสารทางการเมืองเพื่อให้คนในสังคมรับรู้เรื่องราวทางสังคมการเมือง ที่เป็นลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล การต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ และการสะท้อนปัญหาในสังคม ตลอดจนการเรียกร้องประชาธิปไตย การรับรู้เรื่องราวทางการเมืองจากหมอลำการเมืองเหล่านี้ส่งผลให้นักศึกษาเกิดความ

สนใจและต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้น อีกทั้งนักศึกษายังเห็นว่าหมอลำการเมืองได้สะท้อนภาพของการต่อสู้และสามารถกล่อมเกลาความคิดทางการเมืองของนักศึกษาได้อีกด้วย อย่างไรก็ตามยังมีนักศึกษาบางส่วนที่มองว่าหมอลำการเมืองเป็นเพียงสื่อที่ให้ความรู้ทางการเมืองและเป็นเครื่องมือการสื่อสารในฤดูเลือกตั้งเพียงเท่านั้น แม้จะเกิดการรับรู้ทางการเมือง แต่นักศึกษาก็ไม่ได้เกิดความสนใจและไม่ได้ต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง รวมถึงนักศึกษายังไม่เห็น ถึงการต่อสู้และการกล่อมเกลาทางการเมืองอีกด้วย

คำสำคัญ: *หมอลำการเมือง, การกล่อมเกลาทางการเมือง, บทบาทหมอลำทางการเมือง*

ABSTRACT

Perspectives of Students of the Faculty of Political Science, Ubon Ratchathani University on the Role of Mor Lam in Politics During 2014-2022

Study of perspectives of students of the Faculty of Political Science, Ubon Ratchathani University on the role of Mor Lam in politics during 2014-2022 was qualitative research and had two objectives: to examine the role of Mor Lam in politics in 2014-2022; and to investigate perspectives of students of the Faculty of Political Science, Ubon Ratchathani University on the role of Mor Lam in politics during 2014-2022. The findings showed that Mor Lam during this period of time played a role in the struggles and resistance of dictatorial government, political socialization, and advocacy for democracy. Mor Lam reflected injustices in a sociopolitical context with suffering, oppression, and inferiority of Isan people. The characteristics of Mor Lam both amused and educated people with political contents. It was also applied to election candidate campaigns in terms of election policy proposals.

Student's views on the role of Mor Lam in politics in 2014-2022 revealed that Mor Lam had integrated music with political communication to inform people about political society in forms of criticism of government performance, dictatorship resistance, reflection on social problems including campaign for democracy.

The students were Informed about political issues and political socialization from Mor Lam and it caused them to become more interested in political participation. However, some students expressed the opinion that Mor Lam was only one kind of media educating them about politics and it was used as a tool to communicate during the election campaign. They viewed Mor Lam as educating them about politics, but not political socialization. They did not need to participate in political activities.

Keywords: *Mor Lam, Political Socialization, Role of Mor Lam*

บทนำ

หมอลำเป็นศิลปะการแสดงที่สำคัญในภาคอีสาน โดยในอดีตได้มีการสอดแทรกความรู้เรื่องราวต่าง ๆ ผ่านหมอลำ เพราะไม่เพียงแต่สามารถตอบสนองต่อความต้องการทางด้านจิตใจของมนุษย์เท่านั้น แต่หมอลำยังมีบทบาททางด้านสังคมและวัฒนธรรมของคนอีสาน เนื่องจากเป็นสื่อที่มีผลต่อแรงจูงใจและมีความใกล้ชิดกับผู้คนในท้องถิ่นอย่างมาก (Sandusit Brorewongtrakhul 2017, 82) คำว่า “หมอ” ในความหมายของภาษาอีสานใช้เรียกผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ เช่น ผู้ชำนาญการเป่า เรียกว่า “หมอแคน” และผู้ชำนาญด้านการขับร้องขับลำ เรียกกันว่า “หมอลำ” (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น ฐานข้อมูลหมอลำ, ม.ป.ป.) เมื่อหมอลำได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย จึงทำให้หมอลำได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองในลักษณะของเครื่องมือการสื่อสารทางการเมือง โดยเนื้อหาของบทกลอนคือเรื่องราวหรือประเด็นที่ศิลปินหมอลำต้องการสื่อสารผ่านบทกลอนลำ โดยมีทั้งการแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อม (ภาณุพงศ์ ธงศรี, 2562) ซึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย หมอลำถือเป็นเครื่องมือในการต่อสู้และการกล่อมเกลาทางการเมือง จากการรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่า

ในช่วงปี พ.ศ.2444-2445 เกิดกบฏผู้มีบุญขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ปี พ.ศ.2435 การส่งผู้ปกครองจากส่วนกลางเข้าไปแทนเจ้าเมืองเดิมนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งในหมู่ผู้นำ การขูดรีดส่วยหรือการเก็บภาษีอากรที่ซ้ำซ้อน ทำให้ผู้คนในท้องถิ่นได้รับความเดือดร้อนและไม่พอใจ จนมีการรวมกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้าน ได้มีการนำหมอลำมาใช้ในการกล่อมเกลาเพื่อสร้างพันธมิตรสำหรับการรวบรวมมวลชนเข้าร่วมขบวนการ โดยการใช้ภาษาเฉพาะกลุ่มที่เป็นปรัชญาด้วยภาษาอีสานในการร้องลำกลอน และการใช้หลักความเชื่อทางศาสนาที่ว่าด้วยการกำเนิดของยุคพระศรีอริยเมตไตรย เป็นการพยายามนำ

เสนอสังคมที่สวยงามของยุคสมัยใหม่ (กมเลศ โพธิกนิษฐ พัชรินทร์ สิรสุนทร และวัชรพล พุทธรักษา, 2561: 67-68) การใช้หมอลำเป็นสื่อทางการเมืองในการรวบรวมมวลชนได้รับผลตอบรับอย่างกว้างขวาง โดยมีผู้มีบุญเข้าร่วมกลุ่มจำนวน 60 คน ซึ่งกระจายอยู่ใน 13 จังหวัดในภาคอีสาน แต่ด้วยอาวุธที่ทันสมัยของรัฐบาลไทย ผู้มีบุญจึงถูกปราบปรามในที่สุด (สุวิทย์ ธีรศาศวัต, 2566)

ปี พ.ศ.2476-2479 หมอลำน้อย ชาดา เป็นหมอลำชาวบ้านธรรมดาที่เกิดความไม่พอใจต่อการปกครองของรัฐบาล ได้ลุกขึ้นมาต่อต้านและเที่ยวร้องลำเชิงชักจูงให้ผู้ฟังแข็งข้อต่อการปกครองของรัฐไทย (กมเลส โพธิกนิษฐ, พัชรินทร์ สิรสุนทร และวัชรพล พุทธรักษา,2561 :68-69) นอกจากนี้หมอลำน้อย ยังได้นำเอาความเชื่อที่ว่าคนจะเสมอกันและโลกจะมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ มาเป็นเหตุผลในการชักจูงชาวบ้านให้เข้าร่วมกลุ่ม เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของภัยแล้งที่เกิดขึ้นในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้ผลตอบรับที่ดี ชาวบ้านได้เข้าร่วมกลุ่มชุมนุมกันจำนวนมาก จนทางการตั้งข้อสงสัยว่าหมอลำน้อยจะรวมกำลังคนออกมาก่อความไม่สงบ จึงได้มีการเข้าจับกุมแล้วตัดสินว่าหมอลำน้อยเป็นกบฏผู้มีบุญให้จำคุก 4 ปี เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 ซึ่งถือเป็นการปิดฉากของหมอลำน้อยชาดา (สายสกุล เดชาบุตร 2555, 214-220)

ในช่วงปีพ.ศ.2482-2483 ได้เกิดกบฏหมอลำโสภา พลตรีขึ้น ซึ่งมีอาชีพเป็นหมอลำและชาวนา หมอลำโสภาเป็นคนเก่ง กล้าพูดกล้าทำและมีความรู้ด้านการอ่านอักษรธรรม ขอม รวมทั้งมีความสามารถในด้านหมอลำ ในขณะนั้นรัฐไทยในช่วงปีพ.ศ. 2460-2480 ได้พยายามรวมศูนย์อำนาจจากหัวเมืองต่าง ๆ ไว้ที่รัฐส่วนกลาง ใช้วิธีที่เรียกว่าการ “ครอบงำทางวัฒนธรรม” หมอลำโสภาได้รับรู้ถึงความเดือดร้อนของชาวอีสานในเรื่องการครอบงำทางวัฒนธรรมผ่านการศึกษา การกดขี่ของข้าราชการในเรื่องการเก็บภาษีที่ดิน ภาษีป่าไม้ หมอลำโสภาจึงใช้อาชีพหมอลำในการถ่ายทอดปัญหาเพื่อให้ผู้คนได้มีการตื่นตัวกับสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของรัฐ เพื่อให้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับตน โดยหมอลำโสภามักจะร้องกลอนลำที่เกี่ยวกับการเมืองเป็นส่วนใหญ่ (แผนงานสื่อศิลปวัฒนธรรม สร้างเสริมสุขภาพ, 2565)

โดยเนื้อหาสาระของบทกลอนจะเป็นการต่อว่ารัฐบาลในเรื่องการกดขี่ข่มเหงราษฎร การบังคับให้ทำสัญญาซื้อขายที่ดิน รวมถึงเรื่องภาษีที่ดินที่ต้องจ่ายให้รัฐ (สุวิทย์ ธีรศาศวัต และชอบ ดีสวนโคก 2536, 60) แต่ในเวลาต่อมาหมอลำโสภาก็ถูกจับกุมในที่สุดด้วยข้อหากบฏภายใน มีการจำคุก 16 ปี ต่อมาได้เสียชีวิตอย่างปริศนา (ศศิธร คงจันทร์ 2558,150-156) จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าบทบาทของหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2444-2483 ได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองในฐานะเครื่องมือที่ใช้ในการกล่อมเกลาเพื่อให้ผู้ที่รับฟังคล้อยตาม จนเกิดการเข้าร่วมขบวนการในการต่อต้านอำนาจจากรัฐสยามที่ผ่านมา

หลังจากนั้นหมอลำการเมืองยังได้รับความนิยมอย่างเรื่อยมา โดยบทบาททางการเมืองจะมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ในลักษณะของการเป็นเครื่องมือสื่อสารจากรัฐบาลไปสู่ประชาชน และจากประชาชนไปสู่รัฐบาล โดยแรกเริ่มรัฐบาลได้มอบหมายให้ขุนพรมประศาสน์ (วรรณ พรหมกสิกร) ซึ่งเป็นข้าราชการได้เขียนคำกลอนภาษาอีสานเรื่อง “บันทึกการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม” เป็นคำกลอนภาคอีสาน ซึ่งเป็นการบรรยายถึงกฎหมายรัฐธรรมนูญ และหลัก 6 ประการของคณะราษฎร โดยใช้น้ำเสียงและถ้อยคำที่แสดงออกถึงการประนีประนอมระหว่างระบอบเก่าและระบอบใหม่ (กันย์ ชโลธรรังษี, 2555) และ“คำกลอนพากย์อีสานบรรยายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม” เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนในเรื่องของระบอบประชาธิปไตย

ในช่วงปี พ.ศ.2512 หมอลำทองมาก จันทะลือ ได้ใช้โวหารในกลอนลำเพื่อประชาสัมพันธ์หาเสียงในช่วงก่อนเลือกตั้ง ส่งผลให้หมอลำทองมาก จันทะลือ หรือหมอลำถูทา ได้รับคะแนนเสียงอย่างล้นหลาม จนได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดอุบลราชธานี โดยเป็นหมอลำคนแรกของประเทศไทยที่ได้เข้าไปมีบทบาททางด้านการเมืองในการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (นิติกร กรัยวิเชียร, 2561)

ปี พ.ศ.2514 หมอลำสุทธิสมพงษ์ สะท้อนอาจ เป็นหมอลำที่มีความสามารถในการแต่งกลอนลำ ซึ่งเคยแต่งกลอนลำให้ต่างประเทศ เช่น ลาว และสหรัฐอเมริกา

(เสงี่ยม บึงไสย์ 2531, 57-58) โดยบทบาททางการเมืองในประเทศไทย ได้ใช้หมอลำเป็นเครื่องมือในการต่อต้านคอมมิวนิสต์โดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาเพื่อดึงผู้คนไม่ให้ไปเป็นมวลชนของพรรคคอมมิวนิสต์ (ภาณุพงศ์ ธงศรี, 2562)

ปี พ.ศ.2516 หมอลำเคน ดาเหลา ใช้กลอนลำในการเรียกร้องประชาธิปไตยและต่อต้านรัฐบาลร่วมกับประชาชนชาวไทย โดยเนื้อหาสาระของบทกลอนเป็นการวิพากษ์ความไม่เป็นธรรมในอำนาจรัฐเผด็จการ และเคย ลำประชาสัมพันธ์โครงการของรัฐบาล รวมทั้งลำเชิญชวนประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในทุก ๆ สมัย (เสงี่ยม บึงไสย์ 2531, 62-64)

ปี พ.ศ.2526-2527 หมอลำคำปุ่น ฟุ้งสุข ได้เข้าไปมีบทบาททางการเมือง โดยการนำข่าวสารทางการเมืองไปลำออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยและได้แต่งกลอนลำเพื่อเชิญชวนผู้ที่เป็นคอมมิวนิสต์ เข้ามอบตัว ซึ่งได้ผลตอบรับที่ดี เพราะมีผู้ที่เข้ามอบตัวกับรัฐบาลจำนวนมาก รวมทั้งการลำเชิญชวนผู้คนมาลงสมัครรับเลือกตั้งและลำหาเสียงให้พรรคการเมืองอยู่เรื่อยมา (เสงี่ยม บึงไสย์ 2531,67-69)

หลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 ผ่านไป พรศักดิ์ ส่องแสง ได้ส่งสัญญาณผ่านกลอนลำ “ผู้ทวงผู้แทน” เป็นกลอนลำที่สะท้อนภาพของการเลือกตั้ง ว่าหลังจากการเลือกตั้งเสร็จแล้ว ผู้แทนอาจไม่ได้ลงมาแก้ไขปัญหาให้กับชาวบ้านตามที่เคยให้นโยบายไว้ จึงมีบทกลอนขึ้นมาเพื่อทวงคำสัญญา และต่อมาในปี พ.ศ. 2553 สินไชยน้อย ภูมิมาลา ได้เผยแพร่กลอนลำทักษิณถูกกลั่นแกล้ง ออกสู่สังคมเพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ร่วมกันผ่านบทกลอนลำ (ภาณุพงศ์ ธงศรี, 2562) ดังนั้นตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2444-2553 จึงกล่าวได้ว่าหมอลำการเมืองมีความสำคัญอย่างมากในการเป็นเครื่องมือการสื่อสารทางการเมืองทั้งในบทบาทของการต่อสู้และการกล่อมเกลามาโดยตลอด ตามแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ผู้วิจัยได้เรียบเรียงไว้ โดยจะเห็นได้ว่าบทบาทที่เกิดขึ้นล้วนมีความหลากหลายและได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง จึงกล่าวได้ว่าหมอลำการเมืองนั้นสามารถสร้างประโยชน์

ทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จนกระทั่งเกิดการรัฐประหารในปี พ.ศ.2557 ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้เข้ายึดอำนาจรัฐบาลรักษาการ นายนิวัฒน์ธำรง บุญทรงไพศาล ซึ่งรักษาการแทน นางสาว ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ที่ถูกศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยให้พ้นตำแหน่งนายกรัฐมนตรี การรัฐประหารดังกล่าวส่งผลให้สภาวะของการเมืองไทยตกต่ำ ภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหารมีการควบคุมพฤติกรรม ห้ามพูดข้อเท็จจริง ห้ามแสดงออกทางความคิดเห็นและปิดปากศีลธรรมที่ว่าในรูปแบบของกฎหมายอย่างเข้มข้น (คงสัจจา สุวรรณเพ็ชร, 2564) ทำให้ประชาชนคนไทยขาดสิทธิเสรีภาพในทางประชาธิปไตยและไม่มีสิทธิในการแสดงออกทางการเมืองได้อย่างอิสระเสรี ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าในช่วงปี พ.ศ.2557-2565 ก็ได้มีคนรุ่นใหม่ที่พยายามจะนำหมอลำมาเป็นเครื่องมือการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจด้านการเมืองให้แก่ประชาชนผ่านบทกลอนลำอยู่บ้าง ดังนั้นในฐานะนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่ฟังหมอลำและมีความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านการเมือง ตลอดจนสามารถวิเคราะห์และทำความเข้าใจถึงสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาหมอลำทางการเมืองว่ามีบทบาทอย่างไรในช่วงปีพ.ศ.2557-2565 และเพื่อทราบถึงมุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีต่อบทบาทของหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565

2. เพื่อศึกษามุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีที่มีต่อบทบาทของหมอลำ

การเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565

การทบทวนวรรณกรรม

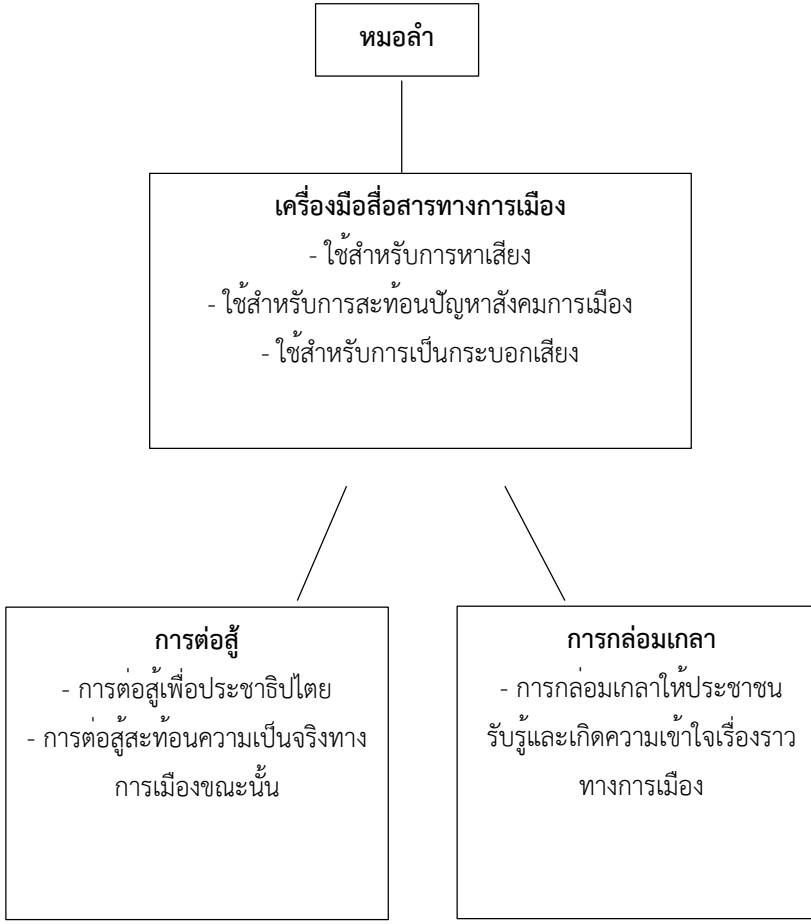
สุรศักดิ์ สาระจิตร์ (2564,141) กล่าวว่า หมอลำ ถือเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของชาวอีสานที่ได้รับความนิยมอย่างมาก เนื่องจากมีการใช้ภาษาอีสานในการขับร้องบทกลอนลำเป็นหลัก เมื่อพิจารณาจากคำร้องและเนื้อหาของกลอนลำส่วนใหญ่แล้วพบว่านอกจากให้ความบันเทิงแล้ว ยังสอดแทรกเนื้อหาความรู้ในด้านต่าง ๆ รวมทั้งหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อ ข้อกำหนดต่าง ๆ การใช้ชีวิต และการเลี้ยงชีพผสมผสานเข้าในบทกลอนลำนอกจากนี้ ภาณุพงศ์ ธงศรี (2565) ยังกล่าวว่า หมอลำ เป็นศิลปะพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในภาคอีสานและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แม้กาลเวลาจะเปลี่ยนไป แต่เอกลักษณ์ของการแสดงหมอลำยังคงอยู่ พร้อมทั้งยังมีการปรับเปลี่ยนให้การแสดงเข้ากับยุคสมัยอยู่เสมอมา หมอลำนอกจากจะเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของชาวอีสานแล้ว ยังมีเนื้อหาที่ส่งอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของชาวอีสานเป็นอย่างมาก หลายครั้งที่ประวัติศาสตร์การต่อสู้ทางการเมืองของชาวอีสานกับอำนาจของรัฐ จะมีหมอลำเข้ามาเกี่ยวข้องตลอดในฐานะที่เป็นกระบอกเสียงเพื่อปลุกระดมการต่อสู้ต่อการกดขี่ของอำนาจอันไม่ชอบธรรม

เสงี่ยม บึงไสย์ (2531) ทำการศึกษาบทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของหมอลำกลอนได้ทำหน้าที่เป็นสื่อบุคคลในการสื่อสารทางการเมืองให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ และบทบาทของ ลำกลอนในการสื่อสารทางการเมือง มีลักษณะที่สำคัญอยู่ 3 ประเด็น คือ การสื่อนโยบายจากรัฐไปสู่ประชาชน การสื่อแนวคิดจากประชาชนไปสู่หน่วยราชการ และการสื่อแนวคิดจากประชาชนไปสู่ประชาชน โลกทัศน์ทางการเมืองที่ปรากฏในกลอนลำเกี่ยวกับคุณสมบัติของนักการเมือง รูปแบบการปกครอง และรูปแบบของสังคม ซึ่งบทบาทของ ลำกลอนในการรับใช้สังคมในด้านการเมืองของไทย ทำหน้าที่เป็นสื่อพื้นบ้านในการสื่อสารทางการเมืองได้เป็นอย่างดี

พิศนุภงศ์ ศรีศากยวรางกูร (2565) ศึกษาแหล่งความรู้ของหมอลำกลอน และศึกษาภาพสะท้อนสังคมอีสานผ่านหมอลำกลอน ผลการศึกษาพบว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอนมีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดของคนในท้องถิ่นอีสาน และสังคมไทย โดยมีบทบาทในการสื่อสาร ให้ความบันเทิง และสะท้อนวิถีชีวิต รวมทั้งบันทึกพฤติกรรมของคนในท้องถิ่นผ่านบทกลอนหมอลำมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านสังคมและด้านวัฒนธรรม ตลอดจนสร้างกระแสความเชื่อให้กับคนในท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพด้านการสื่อสาร ที่ส่งผลต่อการรับรู้และเกิดแนวความคิด ความเชื่อในท้องถิ่นอีสานและชี้ให้เห็นถึงองค์ความรู้ของหมอลำกลอนที่สามารถสะท้อนวิถีชีวิตของคนอีสานได้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้พัฒนากรอบการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบการดำเนินงานวิจัย

หมอลำเป็นสื่อพื้นบ้านที่เป็นเครื่องมือสื่อสารทางการเมือง ซึ่งการเป็นเครื่องมือการสื่อสารทางการเมือง ของหมอลำมีอยู่ 3 รูปแบบ คือ 1) ใช้สำหรับการหาเสียง 2) ใช้สำหรับการสะท้อนปัญหาสังคมการเมือง 3) ใช้สำหรับการเป็นกระบอกเสียง โดยสามารถเป็นแบ่งออกเป็น 2 บทบาท คือ การต่อสู้และการกล่อมเกลาทางการเมือง ซึ่งการต่อสู้เป็นรูปแบบของการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและการต่อสู้สะท้อนความเป็นจริงทางการเมืองขณะนั้น และการกล่อมเกลาจะเป็นรูปแบบการกล่อมเกลาเพื่อให้ประชาชนรับรู้และเกิดความเข้าใจเรื่องราวทางการเมือง

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “มุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีต่อบทบาทของหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล 2 ประเภท ประกอบด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ ผ่านรูปแบบของการสัมภาษณ์บุคคลซึ่งให้ข้อมูลหลักที่สำคัญ และจากแหล่งทุติยภูมิ ผ่านการค้นคว้าและการเก็บรวบรวมข้อมูลจากออนไลน์ หรือบทสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่เคยแพร่หรือตีพิมพ์ตามสื่อต่าง ๆ

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้การเลือกแบบเจาะจง (propulsive sampling) เพื่อให้ได้มาซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือผู้รู้ที่มีความเชี่ยวชาญและมีความน่าเชื่อถือ โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม 1)ศิลปินหมอลำ จำนวน 4 คน เป็นศิลปินที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้หมอลำเป็นเครื่องมือการสื่อสารทางการเมืองทั้งการต่อสู้และการกล่อมเกลาทางการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565 2)นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี การคัดเลือกคำนึงถึงหลักความเป็นตัวแทนของผู้ให้ข้อมูลในแต่ละกลุ่ม จำนวน 16 คน แบ่งเป็นสาขาปกครอง 9 คน

และ สาขารัฐประศาสนศาสตร์ 7 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) เพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลจากศิลปินหมอลำ และนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี โดยได้มีการส่งให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน พิจารณาความเหมาะสมและความถูกต้อง เพื่อให้ได้ซึ่งประเด็นคำถามที่ครอบคลุมสำหรับการศึกษาวิจัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยเป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อเก็บข้อมูลจากศิลปินหมอลำ จำนวน 4 คน และนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จำนวน 16 คน และใช้การศึกษาจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและบทสัมภาษณ์ศิลปินหมอลำร่วมด้วย สำหรับการเก็บข้อมูลผู้วิจัยใช้การจดบันทึกที่เป็นสมุดจดและการบันทึกข้อมูลด้วยเครื่องบันทึกเสียง เมื่อได้ข้อมูลที่ครบถ้วนแล้ว จึงทำการรวบรวมข้อมูล ประมวลผล และวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

ผลการวิจัย

การศึกษา มุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีต่อบทบาทหมอลำการเมือง ในช่วงปี พ.ศ.2557-2565 จากวัตถุประสงค์ของวิจัย “บทบาทของหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565” และ “มุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีที่มีต่อบทบาทของหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565” สามารถสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลได้

ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

บทบาทของหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2557-2565 พบว่า ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย หมอลำเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของพี่น้องชาวอีสานในการให้ความสนุกสนานและความบันเทิง นอกจากนี้หมอลำยังถือเป็นเครื่องมือการสื่อสารทางการเมืองที่สำคัญมาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในช่วงระยะเวลาในปี พ.ศ.2557-2565 บทบาทในการสื่อสารทางการเมืองของหมอลำการเมือง จึงเป็นลักษณะของการต่อสู้และการกล่อมเกลา ทางการเมือง โดยบทบาทของการต่อสู้ เป็นรูปแบบการเรียกร้องประชาธิปไตย การออกมาต่อต้านรัฐบาลเผด็จการและการพูดถึงความไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม การเสียดสีหรือสะท้อนปัญหา และการบรรยายถึงสภาพบริบทสังคมการเมือง รวมทั้งการเป็นกระบอกเสียงให้คนอีสานในเรื่องความทุกข์ยากและการกดขี่ข่มเหงประชาชน ตลอดจนการพูดถึงความน้อยเนื้อต่ำใจและความเจ็บปวดของพี่น้องชาวอีสาน ซึ่งทั้งหมดเหล่านี้เป็นการต่อสู้ผ่านบทกลอนลำ และในส่วนของบทบาทการกล่อมเกลา เนื้อหาของกลอนลำจะเป็นเนื้อหาที่ไม่มีความรุนแรง จะเป็นการสร้างความบันเทิงในขณะเดียวกันก็ให้ความรู้ในเรื่องราวทางการเมือง นอกจากนี้ยังมีการนำหมอลำมาใช้ในการหาเสียงให้กับผู้ลงสมัครรับเลือกตั้ง รวมถึงการยกย่องชมเชยและการนำเสนอนโยบายของแต่ละพรรคการเมืองที่สอดแทรกในเนื้อหาของบทกลอนลำเพื่อให้ประชาชนรับรู้เนื้อหาสาระดังกล่าว ถือเป็นการสื่อสารทางการเมืองที่สำคัญในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งศิลปิน หมอลำส่วนใหญ่มองว่าบทกลอนลำที่มีเนื้อหาความเป็นจริงทางการเมืองจะสามารถต่อสู้และกล่อมเกลาทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีที่มีต่อบทบาทของหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565 พบว่า นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ส่วนใหญ่ได้ให้มุมมองต่อหมอลำการเมืองว่ามีลักษณะที่เป็นการวิพากษ์

วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล การลุกขึ้นมาต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ การเรียกร้องประชาธิปไตย และสะท้อนปัญหาทางสังคม จึงทำให้นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ส่วนใหญ่เกิดการตื่นตัวทางการเมือง โดยมีความสนใจทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น หลังจากการฟังหมอลำการเมือง จึงนำมาสู่ความคิดเห็นทางการเมืองต่อหมอลำการเมืองว่าเป็นเรื่องที่ดี ในการทำให้ผู้คนในสังคมได้รับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ทางการเมืองหรือสภาพบริบทของสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ อีกทั้งยังเห็นว่าหมอลำการเมืองได้มีการนำดนตรีมาผสมผสานในการสื่อสารทางการเมือง เพื่อสื่อสารในวงกว้างสำหรับการให้ความรู้กับประชาชน

จากการฟังหมอลำการเมืองทำให้เกิดการตื่นตัวทางการเมืองและอยากออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองและมีส่วนร่วมทางการเมือง เช่น มีความสนใจและการเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับการเมืองที่เกิดขึ้นทั้งภายในคณะและนอกมหาวิทยาลัย เนื่องจากมีความรู้สึกและเห็นพ้องกับสิ่งที่ศิลปินหมอลำการเมืองสื่อสารออกมาผ่านบทกลอน อีกทั้งนักศึกษายังมีมุมมองว่า หมอลำการเมืองเป็นเครื่องมือและกระบอกเสียงในการต่อสู้และการต่อต้านการเมืองจากส่วนกลาง การเรียกร้องสิทธิที่ประชาชนควรได้รับ รวมถึงการเรียกร้องความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการต่อสู้อีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่ใช่แค่การลงถนนปราศรัย แต่เป็นการต่อสู้ทางการเมืองผ่านบทกลอนลำ ซึ่งเป็นการต่อสู้ของพี่น้องชาวอีสานที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ความเลื่อมล้ำในสังคมไทย การต่อต้านการทำรัฐประหาร การคอร์รัปชั่น เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นปัญหาในด้านโครงสร้างที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยลำพังเพียงกลุ่มนักศึกษาเพียงกลุ่มเดียว นอกจากนั้นนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ส่วนใหญ่ยังให้เหตุผลไปในทางที่คล้ายคลึงกันว่าเนื้อหาทางการเมืองของหมอลำการเมือง ทำให้นักศึกษาตระหนักถึงเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองบางเหตุการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน และเป็นแรงกระตุ้นให้นักศึกษาต้องการลุกขึ้นต่อสู้หรือเรียกร้องในสิ่งที่รัฐทำไม่ถูกไม่ควร

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาบางส่วนกล่าวว่า เนื้อหาของหมอลำการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชิญชวนไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การช่วยผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งหาเสียง ไม่ได้มีผลต่อการตื่นตัวและสนใจทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากปกติสนใจติดตามข่าวสารการเมืองต่าง ๆ และมีความตื่นตัวทางการเมืองอยู่เดิมแล้ว ดังนั้น เนื้อหาการให้ความรู้ทางการเมืองจากหมอลำทางการเมืองเป็นเสมือนการเสพสื่อที่มีข้อมูลเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองอีกช่องทางหนึ่ง ที่มีรูปแบบการนำเสนอแตกต่างออกไปเท่านั้น ประกอบกับช่วงเวลานั้นเป็นช่วงหลังการรัฐประหาร 2557 ที่บรรยากาศและกฎระเบียบต่าง ๆ ไม่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวต่าง ๆ แม้แต่การแสดงความคิดเห็นทางวิชาการในมหาวิทยาลัย

อภิปรายผล

บทบาทของหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565 ซึ่งมีบทบาทในการต่อสู้ ในลักษณะของการต่อต้านรัฐบาลเผด็จการและการพูดถึงความไม่ยุติธรรมในสังคม หมอลำการเมืองยังได้ทำหน้าที่ในการบรรยายถึงสภาพบริบทสังคมการเมือง เพื่อสะท้อนปัญหาในเรื่องการกดขี่ข่มเหง ความน้อยใจและความทุกข์ยากลำบากที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นกระบอกเสียงของพี่น้องชาวอีสานไปสู่รัฐบาล และบทบาทของการกล่อมเกลา เป็นลักษณะของการให้ความบันเทิงที่สอดแทรกไปด้วยความรู้ทางการเมือง หมอลำการเมืองยังเป็นสื่อทางการเมืองที่ถูกนำมาใช้ในการหาเสียงในฤดูการเลือกตั้ง เพื่อยกย่องข้าราชการหรือนักการเมืองที่ว่าจ้าง ตลอดจนการโฆษณานโยบายของแต่ละพรรคเมืองที่ลงสมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เสงี่ยม (2553, 183-187) ที่ได้กล่าวว่า หมอลำกลอนทำหน้าที่เป็นสื่อบุคคลในการสื่อสารทางการเมือง ในลักษณะของการสื่อนโยบายจากรัฐไปสู่ประชาชน เพื่อประชาสัมพันธ์ เชิญชวน และรณรงค์ให้ประชาชนปฏิบัติตาม เช่น การเชิญชวนให้ไปใช้สิทธิในการเลือกตั้ง ลักษณะของการสื่อแนวความคิด

จากประชาชนไปสู่ประชาชน ในการเป็นปากเสียงแทนประชาชนในการเสนอความคิดเห็นทางการเมืองไปสู่รัฐบาล และลักษณะของการสื่อแนวคิดจากประชาชนไปสู่ประชาชน ซึ่งเป็นลักษณะของการให้ความรู้ แจ้งข่าวเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

มุมมองของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่มีต่อหมอลำการเมืองในช่วงปี พ.ศ.2557-2565 พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่มีมุมมองต่อหมอลำการเมืองว่าเป็นเรื่องที่ดีในการนำดนตรีเข้ามาผสมผสานในการสื่อสารทางการเมือง เพื่อให้คนในสังคมได้รับรู้เรื่องราวทางการเมืองที่ศิลปินหมอลำได้สื่อสารออกมาในลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล การต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ และการสะท้อนปัญหาในสังคม ตลอดจนการเรียกร้องประชาธิปไตย ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้ส่งผลให้นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์เกิดการตื่นตัวและเกิดความสนใจทางการเมืองเพิ่มขึ้น ตลอดจนเกิดความต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง นอกจากนี้นักศึกษายังเห็นว่าหมอลำการเมืองได้สะท้อนภาพการต่อสู้ที่เป็นการต่อต้านส่วนกลางผ่านบทกลอนลำ และหมอลำการเมืองยังสามารถกล่อมเกลาความคิดให้ตระหนักถึงเหตุการณ์ทางการเมืองได้อีกด้วย ซึ่งส่วนหนึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิศณุภงศ์ ศรีศากยวรางกูร (2565, 227) ที่ได้กล่าวว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันหมอลำกลอนได้รับความนิยมอย่าง แพร่หลายมีการถ่ายทอดและพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ทั้งมีการแสดงแนวคิดอุดมการณ์ตลอดจนสะท้อนมุมแง่ คิดวิถีชีวิตตลอดจนมีบทบาททั้งทางด้านสังคม รวมถึงด้านการเมืองในยุคต่าง ๆ มาโดยตลอดแทบทุกรัฐบาล จึงสะท้อนให้เห็นว่าเป็นสื่อที่มีคุณภาพ มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและสามารถที่จะดึงดูดความสนใจจาก ผู้คนชาวอีสานให้เห็นตามและคล้อยตามในองค์ความรู้นั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้มีการนำเอาหมอลำกลอนมาเป็นกระบอกเสียงประชาสัมพันธ์ รณรงค์ หาเสียง ชวนเชื่อ ตลอดจนการเผย แผ่อุดมการณ์และนโยบายของรัฐบาล รวมทั้งออกมาให้ความเห็นทั้งเห็นด้วยและเห็นต่าง

อย่างไรก็ดี นักศึกษาบางส่วนมีมุมมองต่อหมอลำการเมืองว่า หมอลำทางการเมืองเป็นเสมือนการเสพสื่อที่มีข้อมูลเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองอีกช่องทางหนึ่ง ที่มีรูปแบบการนำเสนอแตกต่างออกไปเท่านั้น โดยเฉพาะในช่วงการเลือกตั้ง แม้ว่าหมอลำการเมืองจะเป็นสื่อที่ให้ความรู้ทางการเมือง แต่เนื่องด้วยช่วงเวลาหลังการรัฐประหาร 2557 บรรยากาศและแรงกดดันต่าง ๆ ไม่เอื้อต่อการรวมกลุ่มรวมตัวกันเพื่อจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวต่าง ๆ แม้แต่การแสดงความเวทีแสดงความคิดเห็นทางวิชาการในมหาวิทยาลัย

เป็นสื่อที่ให้ความรู้ทางการเมืองและเครื่องมือการสื่อสารในช่วงการเลือกตั้งเพียงเท่านั้น แม้นักศึกษาจะเกิดการรับรู้ทางการเมือง แต่นักศึกษาก็ไม่ได้มีความตื่นตัวหรือมีความสนใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด ดังนั้นนักศึกษากลุ่มนี้จึงยังไม่เห็น ภาพของการต่อสู้และการกล่อมเกลาทางการเมือง

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มคนฟังที่เป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ให้มากขึ้น เนื่องจากยุคสมัยนี้คนรุ่นใหม่ถือเป็นกลุ่มคนที่มีพลังในการขับเคลื่อนสังคมอย่างมาก หากสามารถทำให้คนรุ่นใหม่โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ในภาคอีสานหันมาสนใจและมีความคิดเห็นเชิงบวกต่อหมอลำการเมือง ก็จะสามารถทำให้หมอลำการเมืองกลับมามีประสิทธิภาพอีกครั้งหนึ่งเหมือนในอดีต และควรมีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นศิลปินหมอลำเพิ่มขึ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ครอบคลุมและครบถ้วนในประเด็นที่ต้องการศึกษา

เอกสารอ้างอิง

Sandusit Brorewongtrakhul, บทความปริทรรศน์ : การสืบทอดสื่อพื้นบ้าน หมอลำเรื่องต่อกลอน. ***วารสารกระแสวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี,*** 18(34), (July-December 2017): 82 .

เสงี่ยม บึงไสย์, (***บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง*** (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาสารคาม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2531), 57-58, 62-64, 67-69, 183-187

แผนงานสื่อศิลปวัฒนธรรม สร้างเสริมสุขภาพ. (2565). ***"หมอลำโสภา พลตรี : กบฏผู้มีบุญแห่งบ้าน สาวะถี***", https://www.artculture4health.com/Contents/view/2949

Sandusit Brorewongtrakhul, บทความปริทรรศน์ : การสืบทอดสื่อพื้นบ้าน หมอลำเรื่องต่อกลอน. ***วารสารกระแสวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี,*** 18(34), (July-December 2017): 82 .

กมเลส โพธิกนิษฐ พัชรินทร์ สิรสุนทร และวัชรพล พุทธรักษา. หมอลำ. *จากสุนทรียศาสตร์แห่งการกดทับสู่การเป็นดนตรีแห่งอัตลักษณ์*, **วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน** 9(1), (January-June2018): 67-69.

กันย์ ชโลธรรังสี. (2555). ***การเผยแพร่ประชาธิปไตยในอีสาน หลังการปฏิวัติ 2475 บทบาทปัญญาชน-ส.ส.อีสาน.*** https://prachatai.com/ journal/2012/06/41255

คงสัจจา สุวรรณเพ็ชร. (2564). ***"หากไม่มีรถถังวันนั้น ฉันก็คงไม่มีวันนี้?" มองย้อน 7 ปี รัฐประหารเปลี่ยนเมืองไทยอย่างไร.*** https://www.the101.world/7-years-of-prayuth-regime/

นิติกร กรุยวิเชียร. (2561). ***นายทองมาก จันทะลือ-สตอรี่สยาม.*** https://stotrysiam.com/ %E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%97%E0%B8%AD%E0%B8%87% E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%81%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%99%E0%B8%97%E0%B8%B0%E0%B8%A5%E0%B8%B7%E0%B8%AD/

พิศนุภงศ์ ศรีศากยวรางกูร. (2565). องค์ความรู้ของหมอลำกลอนสะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสาน. ***วารสารการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,*** 13(2), (May-August 2023) 227.

ภาณุพงศ์ ธงศรี. (2562). ***ทองมาก จันทะลือ หมอลำรุ่นแรก ๆ ที่วิจารณ์การเมืองและได้เป็นทั้งสส.- ศิลปินแห่งชาติ.*** https://www.silpa-mag.com/culture/article_61082

ภาณุพงศ์ ธงศรี. (2565). หมอลำพื้นบ้านวิจารณ์การเมืองจาก “ทองมาก จันทะลือ” ส.ส.หมอลำ ถึง “พรศักดิ์ ส่องแสง”

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). ***ฐานข้อมูลหมอลำ.*** https://cac.kku.ac.th/cac2021/%E0%B8%90%E0%B8%B2 %E0%B8%99%E0%B8%82%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%A1%E0%B8%B9%E0%B8%A5%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%AD%E0%B8%A5%E0%B8%B3/

ศศิธร คงจันทร์. (2558). “กบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน ระหว่างพ.ศ. 2479- 2502: กรณีหมอลำโสภา พลตรี พ.ศ. 2482. ” ***กบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน ระหว่างพ.ศ. 2479- 2502: กรณี หมอลำโสภา พลตรี พ.ศ. 2482.*** 156-157. https://ir.swu.ac.th/jspui/bitstream/123456789/28403/1/His-Con-Sasitorn-K-smart5.pdf

สุรศักดิ์ สาระจิตร.หมอลำต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย (ปลายทศวรรษ 2490 ถึงต้นทศวรรษ 2520). ***วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์, 8(2), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2564)*** 141.

สายสกุล เดชาบุตร, *กบฏไพร่หรือผีบุญ : ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของราษฎรกับอำนาจรัฐเหนือแผ่นดินสยาม(* กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุ๊ป 2555), 214-220.

สุวิทย์ ธีรศาศวัต และ ชอบ ดีสวนโคก. ***การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านอีสาน เหนือและอีสานกลางก่อนและหลังมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ*** (รายงานผลการวิจัย). (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2536), 60.

สุวิทย์ ธีรศาศวัต. (2566). ***กบฏผู้มีบุญอีสาน ผู้นำตั้งตนเป็นผู้วิเศษ-พระศรีอริเมตไตรย สู่จดหมายลูกโซ่ยุคแรกในไทย.*** https://www.silpa-mag.com/history/article_8986
